

temeljne postavke teorije memetike koju Dennett koristi kao jednu od teorija nastanka religije. Bez poznavanja osnova memetike veliki dio knjige čitatelju bi mogao biti nerazumljiv.

Bruno Pušić
dna.restless@gmail.com

Michael Ruse (ur.), *Philosophy after Darwin: Classic and Contemporary Readings*, Princeton, NJ.: Princeton University Press, 2009, 592 str.

Nakladnička kuća Princeton University Press tiskala je 2009. godine knjigu *Filozofija nakon Darwina: klasični i suvremeni tekstovi* urednika Michaela Rusea. Michael Ruse profesor je filozofije na Floridskom državnom sveučilištu, suosnivač i urednik vodećeg časopisa iz filozofije biologije, *Biology and Philosophy*, urednik i suurednik nekoliko zbornika (npr. *Philosophy of Biology* iz 1998. s Davidom Hullom, *The Oxford Handbook of Philosophy of Biology* iz 2008. itd.), te pisac dvadesetak knjiga i brojnih članaka iz filozofije biologije. U ovom zborniku radova Ruse je želio prikazati implikacije Darwinove teorije evolucije na različite aspekte filozofske misli: epistemologiju, etiku, filozofiju znanosti, ideju razvoja racionalnosti i napretka te altruističku ideju. Svi ovi aspekti filozofske misli nisu ostali netaknuti pojavom teorije evolucije, štoviše, preispitani su i dijelom značajno preoblikovani u skladu s evolucijskom idejom. *Filozofija nakon Darwina* uređuje nabrojene teme u šest poglavlja, svako sa svojim uvodom, predstavljajući sveukupno 46 radova.

Naravno, knjiga je temeljena na teoriji evolucije koja je centralni problem filozofije biologije, u njoj su sabrani brojni problemi i interesi filozofije biologije u interakcijskoj povezanosti s različitim kulturnim područjima poput filozofije, logike, sociologije, psihologije, pedagogije, religije i znanosti. Kratki prikaz ne može ovako brojna pitanja i teme predstaviti uvođenjem u pojedinačne tekstove navedene u zborniku. Umjesto toga, prikaz svakog poglavlja uz opću nakanu poglavlja predstavlja po dva rada koji su reprezentivi teme ili problema toga poglavlja prema raščlambi poglavlja na posebna viđenja teme.

Prvo poglavlje “Epistemologija poslije Darwina” sadrži šest radova ili isječaka iz radova poznatih autora: Herberta Spencera, Friedricha Ni-

etzschea, Chaunceya Wrighta, Charlesa Sandersa Peircea, Williama Jamesa i Johna Deweya. Darwin nije bio filozof nego prirodosnanstvenik, no ipak njegova ideja evolucije putem prirodnog odabira od izlaska iz tiska nije bila bez odjeka u filozofiji, od velike inspiracije preko smještanja u uobičajene teorije do odlučnog osporavanja. Iako se Darwin nije značajnije bavio epistemologijom, Ruse smatra da Darwinovi netiskani i tiskani radovi mogu na dva različita načina povezivati evoluciju s filozofijom: doslovno i metaforički.

Doslovni evolucijski pristup epistemologiji razmatra znanje kao dio biološkog nasljeđa. Po doslovnom evolucijskom pristupu epistemologiji osnovna uvjerenja poput matematike i logike koristila su ljudskim precima u borbi za opstanak, ukorijenivši se tako u mišljenje i strukturiravši ljudski um u skladu s korisnosti za opstanak i bolju reprodukciju. Za Darwina um predstavlja funkciju tijela jer instinkti oblikovani evolucijom omogućavaju prirodno znanje. Najpoznatiji autor ovog pristupa vjerojatno je danas sporni Herbert Spencer, tvorac pojma i definicije univerzalne evolucije te tvorac pojma opstanka najpodobnijih (koji je i Darwin prihvatio na Wallaceov nagovor), poznatiji po teoriji surove društvene borbe kasnije nazvane *socijalni darvinizam*. Za Spencera kao tvorca ideje univerzalne evolucije znanje također nastaje kao dio velikog svemirskog evolutivnog procesa. Ruse donosi prikaz dijela Spencerovih *Načela psihologije* u kojima Spencer, među ostalim, objašnjava povezanost psiholoških pojava vjerovanja u nužne istine i instinktivne oblike mišljenja koji ustanovljavaju naše ideje prostora i vremena, s njihovom funkcijom u evolucijskoj prošlosti ljudske vrste. Spencerovo viđenje nasljeđivanja je lamarkističko jer primitivni organizmi izravno prosljeđuju uspješne osobine na svoje potomstvo, što jest specifični oblik kulturnog nasljeđivanja znanja kod čovjeka (darwinovska ili neodarwinovska teorija evolucije odbacuje takav oblik prijenosa informacija).

Drugi evolucijski pristup epistemologiji je metaforički jer razvoj kulture, posebno znanosti, uspoređuje s razvojem organizma. Ruse navodi dio rada Darwinovog *znanstvenog odvjetnika* u nekim sporovima, Wrighta, koji je profinjenim matematičkim izvođenjima snažno poticao evolucijsku metaforu znanja primjenom evolucijskog objašnjenja samosvijesti. Unutar metaforičkog evolucijskog pristupa epistemologiji Ruse donosi i dio 110. i 121. paragrafa Nietzscheove *Radosne znanosti*. *Radosna znanost* je poznatija po prvom spominjanju poznate Nietzscheove izjave "Bog je mrtav", no Ruse izabire dijelove u kojima Nietzsche nesumnjivo evolucijski objašnjava izvore ljudskog znanja: "Kroz neizmjerena vremenska razdoblja intelekt nije donio ništa osim zabluda. Neke od tih su se potvrdile korisnima i pomogle su očuvanju vrsta: one koje su bile takve ili su ih naslijedile imale su više sreće u borbi za sebe i svoje potomstvo."

U kasnijim dijelovima Nietzsche ne samo da piše poput Darwina, što-
više, njegove tvrdnje o odnosu istine i znanja, prema kojima je istina
najslabiji oblik znanja, čine se kao anticipacija suvremene rasprave oko
instrumentalnosti biološkog znanja. Instrumentalni pristup znanju, prema
kojemu je istina ono što je uporabljivo i funkcionira, prihvaćaju i američki
pragmatisti Peirce, James i Dewey. Dok je Peirce dvojio oko valjanosti
pretjerano pojednostavljene metaforičke uporabe evolucijskog objašnje-
nja mijenjanja znanstvenih teorija, ne obazirući se previše na različitost
uzroka varijacija, James je izvodio izravnu analogiju između varijacija
u prirodi i pojave kulture. Deweyjev rad predstavljen u zborniku dio je
njegovog *Utjecaja darvinizma na filozofiju*. Dewey nalazi trajno promije-
njenim ciljeve i zadatke filozofije u vremenu poslije Darwina, odričući se
uspostave potpunih i univerzalnih teorija, namjesto kojih treba ispitivati
posebne probleme i tražiti podjednako posebna rješenja za njih.

Drugo poglavlje “Etika poslije Darwina” sadrži jedanaest odabra-
nih dijelova iz radova Darwina, Spencera, Alfreda Rusella Wallacea, Wil-
liama Sumnera, Andrewa Carnegiea, Karla Paersona, Petra Kropotkina,
Friedricha von Bernhardia, Jacka Londona, Georgea Moorea i Thomasa
Huxleya. Filozofska pitanja vezana uz moral su normativna (što bismo
trebali činiti) i metaetička (zašto bismo trebali činiti na taj način). Pi-
šući predgovor drugom poglavlju Ruse nalazi Darwinovu analizu etičke
misli profinjenom: s jedne strane, Darwin vidi ljudski moral sličnim ži-
votinjским nagonima, kao i sebičnost ljudskih želja i ponašanja; s druge
strane, nalazi jedinstvenost ljudskog morala u sposobnosti promišljanja
i prosudbe vlastitog djelovanja. Darwin ipak nije tražio uzroke morala u
nekakvoj temeljnoj biološkoj sebičnosti čovjeka iz koje je izrasla kultura,
povremeno čak dvojeći u stupanj značaja bioloških temelja morala. Raz-
lozi ove dvojbe proizlaze iz problema objašnjenja evolucijske prednosti
nesebičnog i dobronamjernog ponašanja: isprva je Darwin problem poku-
šavao riješiti recipročnim altruizmom, a zatim srodničkim odabirom. Ipak,
najpoznatiji pojam povezivan uz Darwina i etiku je socijalni darvinizam.
Socijalni darvinizam označava skupinu različitih ideologija po kojima je
društvena evolucija temeljena na natjecanju između pojedinaca, skupina
ili ideja. Većina autora koja je promišljala ideje socijalnog darvinizma bila
je pod izravnim ili neizravnim utjecajem, s jedne strane, Spencerove ideje
opstanka najpodobnijih ili, s druge strane, Spencerovog sljedbenika Car-
negiea i njegovog *Evandjelja izobilja*. Osnovna ideja je u kapitalističkoj
ideji nemiješanja – *laissez-faire* – po kojoj uspješni trebaju opstati, a ne-
uspješni propasti. Za ovaj prikaz prikladna su dva idejno suprotstavljena
autora i njihove ideje: von Bernhardt i Carnegie. Pruski general i vojni
povjesničar Friedrich von Bernhardt u svojoj inačici Darwinove borbe za
opstanak, poglavlju “Pravo na rat” iz drugog sveska knjige *Vom heutigen*

Kriege, borbu za opstanak vidi osnovom zdravog razvoja prirode, ali i ljudskog društva. Čovjek je borac, a borba je univerzalni prirodni zakon. Von Bernhardi taj univerzalni prirodni zakon proširuje na društveno-političke odnose tvrdnjom kako snaga kao vrhovna moć daje pravo pokoravanja ili zauzimanja tuđih područja ratom, koji nije drugo do biološki pravilno i razborito odlučivanje. Zagovarajući agresivni rat koji je prirodan i visoko moralan, von Bernhardi u njemu nalazi logiku povijesnih zbivanja (autor je djelo pisao pod izravnim utjecajem tzv. druge Marokanske krize iz 1911. i njemačkih kolonijalnih poduhvata). U predgovoru ovog poglavlja Ruse navodi i kasnije majnkampfovsko teorijsko naslanjanje na Darwina: "Onaj tko želi živjeti mora se boriti, a onaj tko se ne želi boriti u svijetu u kojem je vječna borba životni zakon, nema prava na opstanak." Suprotno von Bernhardiju, bogati pitsburški industrijalac Carnegie (često ga se spominje kao drugog najbogatijeg čovjeka u povijesti, poslije Rockfellera) piše u dopisu samome sebi 1868. kao i kasnijem *Evandjelju izobilja* iz 1888, da bi bogati morali koristiti svoje bogatstvo pomažući cjelom društvu. Nadahnjujući se Evandjeljem Carnegie piše da čovjek ne živi samo o kruhu, i da je um onaj koji obogaćuje. Carnegie je oslonac nalazio i u Swedenborgovom mističnom prikazu *Nebesa* u kojima se blaženstvo crpi radom za druge, a ne sebe same.

Treće poglavlje "Evolucija ideja" predstavlja dijelove sedam nezaoibilaznih tekstova iz gotovo svakog udžbenika filozofije znanosti. Autori tekstova sabranih u ovo poglavlje su: Karl Popper, Thomas Kuhn, Stephen Toulmin, Daniel Dennett, Bruce Edmonds, David Hull i Hilary Putnam. Iz izvrsnog odabira radova ovaj prikaz predstavlja dio Popperovog 37. poglavlja "Darwinism as a Metaphysical Research Programme" iz knjige *Nedovršena potraga* (u prvoj inačici naslovljenoj *Autobiografija Karla Poppera*) i isječak iz 13. poglavlja Kuhnovе *Strukture znanstvenih revolucija*. Popper je, po vlastitom priznanju, bio zadivljen teorijom evolucije i Darwinom jer je slično ideji prirodnog odabira vidio porast znanja putem pokušaja i pogrešaka. Popper nije podjednako bio oduševljen znanstvenim statusom Darwinove teorije smatrajući je *gotovo pa tautologijom* koju nije moguće provjeriti. Upravo zato naziva darvinizam (misleći pod time neodarvinizam i suvremenu sintezu) metafizičkim istraživačkim programom u kojem to metafizičko označava nemogućnost osporavanja teorije. Teorijom evolucije svašta se može predvidjeti, no ona sama se ne može osporiti pa za Poppera teorija evolucije nije znanstvena teorija. Ispitujući porast ljudskog znanja (znanstvenog) i njegove dosege Kuhn u raspravi o strukturi znanstvenih revolucija napominje da Darwinova teorija evolucije, za razliku od prijašnjih teorija evolucije, ukida svrhovitost i usmjerenost evolucijskog procesa. Za Darwinovu teoriju evolucije njezin cilj nisu odredili ni Bog niti priroda. Po uzoru na biološku teoriju evolucije Kuhn

nalazi da znanost napreduje bez nekog cilja u trajnim i nepromjenjivim znanstvenim istinama. Ipak, pitanje kakav svijet mora biti da ga čovjek može spoznati nije odgovoreno. Za Kuhna bilo koja koncepcija prirode usklađena s rastom znanosti putem dokaza jest usklađena s evolucijskim viđenjem znanstvenog razvoja.

Četvrti dio knjige naslovljen "Evolucija racionalnosti" predstavlja šest radova autora Konrada Lorenza, Michaela Rusea, Stevena Pinkera, Ronalda de Souse, Alvina Plantinga i Evana Falesa. Ovo poglavlje knjige donosi prikaz radova koji govore o tome *kako radi um* i *kako ne radi* (griješi). Ruse ove tekstove nalazi korisnim u usavršavanju pedagoških mehanizama. Najprikladniji autor za prikaz čovjekovih prirodnih sposobnosti i ograničenja u matematičkim operacijama je Pinker. On u knjizi *Kako radi um* podsjeća na sedam srednjovjekovnih slobodnih umijeća (*septem artes liberales*, podijeljenih u trivium i kvadrivium) nakon kojih se podučavalo praktičnim disciplinama prava, medicine i drugoga. U triviumu se podučavala geometrija, retorika i logika, a u kvadriviumu astronomija, geometrija, aritmetika i glazba, pa je očito da osim astronomije ni jedno od slobodnih umijeća nije o nečemu materijalnom, one su intelektualni alati koji mogu biti primijenjeni u različitim područjima. Pinker se posebno bavi logikom iznoseći primjere u kojima ljudski um griješi, zaključujući da um ponekad koristi logička pravila, a ponekad ne. Razlog tomu je u postojanju posebnih pravila zaključivanja u nekim područjima ljudskog znanja. Pinker navodi mišljenja da se neke logičke i matematičke sposobnosti u djece mogu temeljiti u prirodnom odabiru, ali samo one jednostavne. Složeno računanje razvija se sporo i nejednako, a kod neke djece se uopće ne razvija. Složeno računanje, zajedno s izumom pisma, nije intuitivno niti biološki utemeljeno, nego kulturno. Pinker na kraju izabranog dijela teksta zaključuje da u ljudskom svijetu biti iracionalan ponekad nije iracionalno jer su obje mogućnosti utemeljene u različitim pretpostavkama o svijetu (podložnom pravilima ili ne). Ronald de Sousa u tekstu "Evolucija, mišljenje i racionalnost" temeljenom na knjizi *Zašto misliti?* analizira značenje pojmova racionalnosti i iracionalnosti. Uobičajeno shvaćanje ovih pojmova vidi racionalnost kao sredstvo uvećanja vjerojatnosti uspjeha, iako racionalnost nije ekvivalentna uspjehu. Drugo značenje racionalnosti je u povezanosti pojmova racionalnosti i intencionalnosti, a treće smješta racionalnost putem uspjeha u područje teleološkog. De Sousa smatra da većina nalazi kako racionalno mišljenje ima neke veze sa svjesnim odlukama i idejom vlastitog uspjeha i pogodnosti. No, kako se ne može pouzdano tvrditi što je uspjeh i podobnost u evolucijskom natjecanju, de Sousa u evolucijskoj prošlosti čovjeka nalazi korijene podjednako racionalnosti i iracionalnosti.

Peto poglavlje u knjizi "Etika i napredak" predstavlja šest tekstova i njihovih autora. To su: Edward O. Wilson, Peter Singer, Larry Anhart, Mi-

chael Ruse i Edward O. Wilson, Philip Kitcher i Robert J. Richards. Prvi autor koji je ustvrdio i utemeljio ideju nerazdružive povezanosti evolucije i etike bio je Edward O. Wilson u znamenitoj i opsežnoj *Sociobiologiji* iz 1975. u kojoj je tek zadnje poglavlje posvetio čovjekovu putu od sociobiologije prema sociologiji. Tri godine kasnije Wilson je napisao knjigu *O ljudskoj prirodi* iz koje je Ruse odabrao 7. poglavlje koje razmatra nesebičnost (altruizam). Djelovanje radi dobra drugoga uz vlastitu žrtvu biologija objašnjava srodničkom selekcijom (*kin selection*) koja uvećava srodne gene. Kako je ljudska evolucija ipak više kulturna nego biološka ili genetska, pitanje je može li ova vrsta objašnjenja biti primijenjena kod pojave nesebičnosti u čovjeka. S druge strane, Wilson smatra da kulturna evolucija etičkih vrijednosti ne može potpuno zamijeniti genetsku evoluciju. Tako nesebičnost ostaje čisto ljudska specifičnost jer je njezino značenje u biologiji tek metaforičko. Drugi autor koji također razmatra *biologiziranje* etike je Kitcher. U radu “Četiri načina ‘biologiziranja’ etike” Kitcher analizom mogućih viđenja biologiziranja etike nalazi četiri moguća osnovna položaja unutar sociobiologije: 1) sociobiologija objašnjava kako ljudi stječu etičke pojmove i prosudbe; 2) sociobiologija može poučiti činjenicama o čovjeku koje zajedno s moralnim načelima koje već imaju može dovesti do novih normativnih načela; 3) sociobiologija je ključ metaetike – objašnjenja zbog čega trebamo činiti ono što činimo; i 4) sociobiologija nas može usmjeriti prema ponovnom razmatranju etičkih načela postajući ne samo činjenični nego i normativni izvor. Kitcher donosi snažnu, donekle zastrašujuću, ali nesumnjivo zanimljivu tvrdnju da nije nužno dobro promicati ljudsku vrstu, potvrđujući to primjerima koje nije lako osporiti, baš ako je prosuditelj čovječan.

U šestom, posljednjem poglavlju, naslovljenom “Evolucija nesebičnosti” Ruse predstavlja deset radova ovih autora: Marc Hauser, Elliot Sober i David Wilson, Richard Joyce, Zach Ernst, Peter Singer, Michael Ruse, Larry Anhart, Craig Boyd, Paul Thompson i Gregory Peterson. Za Rusea evolucijska etika je *alfa* i *omega* empirijske, naturalističke filozofije. Odgovor na supstancijalno etičko pitanje *što trebam činiti* u evolucijskoj optici pokretanoj prirodnim odabirom donosi dobro. Hauser u članku “Jetra i moralni organ” pretpostavlja, nadahnut Chomskyjevom idejom univerzalne gramatike, postojanje *univerzalne moralne gramatike* u kojoj su sadržana moralna načela i mjerila moralnog *dara*. Univerzalna moralna gramatika osigurava obrazac programske upute za izgradnju mogućeg konkretnog moralnog sustava. Programska uputa je grubi kalup koji finije podešavanje sustava ostvaruje usklađivanjem s postojećim kulturnim stanjem područja u kojem se ostvaruje. Prema tome, moral je utemeljen u ljudskoj biologiji. Također, slijedeći lingvistiku, biološkim utemeljenjem moral prestaje biti predmetom proučavanja isključivo društveno-huma-

nističkih znanosti, i umjesto toga postaje punopravnim dijelom područja istraživanja prirodnih znanosti. Usporedba iz naslova, morala, moralne sposobnosti ili moralnog organa (oruđa) s jetrom za Hausera je metaforičko – heurističko usmjeravanje pažnje na novi tip pitanja i proučavanja. Donekle slično smještanju morala u područje prirodnih znanosti, Peterson u članku “Pad: evolucija i istočni grijeh” smatra utemeljnima tvrdnje prema kojima je istočni grijeh jedina empirijski potvrđena doktrina kršćanske teologije. Sociobiološko biologiziranje morala za Petersona nije nevažno, nego na neki način potvrđuje teološke poglede. Tako podrijetlo grešnosti nije ukorijenjeno u nekom stvarnom povijesnom događaju, nego u kompliciranim evolucijskim procesima. Ipak, Peterson u neprestanom evolucijskom stvaranju novoga, u stalnom nastajanju sve složenijih organizama vidi mogućnost napretka u slobodi, što istovremeno znači mogućnost sve većeg dobra, ali i zla.

Uvod Ruseovog zbornika radova obećava prikaz brojnih i različitih implikacija Darwinove teorije evolucije na različite aspekte filozofske misli. On to i jest, misli li se pod filozofijom na sustav temeljnih stavova i uvjerenja. Misli li se pak pod filozofijom na djelatnost osvješćivanja i preispitivanja temeljnih stavova i uvjerenja, tada on djelomično ispunjava obećanje iz uvoda, a dijelom ga nadilazi. Naime, iako je evolucijska ideja utjecala na cjelokupnost kulturnih aktivnosti, na religiju, umjetnost i politiku, njezin utjecaj i snaga nisu svugdje osviješćeni i preispitani, osim možda neizravno. U tom smislu evolucijska ideja je svakako jedna vrsta filozofije, no pravi je zadatak filozofije u kritičkom preispitivanju tih skrivenih moćnih filozofija. Izbor tekstova odlično reprezentira razvoj ideja unutar izabranih poglavlja, no oni koji se nadaju temeljnoj literaturi za studiranje tih područja ostat će razočarani. Tekstovi su izdvojeni dijelovi koji odlično predstavljaju srž ideje određenih autora iz ključnih radova povezanih s evolucijskom idejom, no nema sustavno navedenog popisa matičnih radova iz kojih su uzeti (iako ima uzgrednog spominjanja) niti naznake u kojem obimu su izdvojeni. Prema tome, ova knjiga ne može poslužiti kao osnovna jedinica studiranja bilo kojeg od predstavljenih područja, no može biti korisno polazište i orijentir u takvom ozbiljnijem proučavanju, a u tome može pomoći urednikova uputa u daljnje čitanje na kraju knjige. Uz to, u knjizi može uživati i čitatelj bez prethodnog znanja o izabranim temama i problemima jer Ruseovi uvodi prije svakog poglavlja osvjetljavaju nakanu poglavlja i probleme kojima se bave izabrani tekstovi.

Tonći Kokić

Filozofski fakultet – Sveučilište u Splitu
Teslina 12, HR-21000 Split
tkokic@ffst.hr